

Overwinterend dier in een mergelgroeve. Foto René Janssen

Meer in de winter, minder in de zomer

De ingekorven vleermuis in Vlaanderen

Tijdens Vlaamse wintertellingen worden elk jaar meer ingekorven vleermuizen geteld. In de zomer lijkt de soort echter sterk achteruit te gaan: de kraamkolonies in het westen van Vlaanderen zijn verdwenen en andere kolonies staan sterk onder druk. Wat is er aan de hand met de ingekorven vleermuis?

Daan Dekeukeleire en René Janssen

De ingekorven vleermuis is een zuidelijke soort die in Vlaanderen en het zuiden van Nederland de noordgrens van haar Europese verspreidingsgebied bereikt. De vrouwtjes vormen in de zomer kraamkolonies van 10 tot enkele honderden dieren. Deze kraamkolonies bewonen warme zolders van kerken, kloosters en schuren. Mannetjes leven solitair en zijn minder kieskeurig in de keuze voor een verblijfplaats. Door zijn brede vleugels en aange-

paste sonar kan de ingekorven vleermuis prooien van een oppervlak (bijvoorbeeld bladeren of een plafond) plukken, het zogenaamde: 'gleanen'. In het noorden van haar verspreidingsgebied heeft de soort zich gespecialiseerd in het jagen in veestallen, waar vanaf half juni grote hoeveelheden mestvliegen makkelijk van de stalmuren en -plafonds worden geplukt. Verder wordt er gejaagd in structuurrijke bossen, waar spinnen de voornaamste

prooien zijn.

In de winter zoekt de ingekorven vleermuis grote objecten op en heeft ze een voorkeur voor plekjes met een warm en zeer stabiel microklimaat. De winterslaap duurt vrij lang, ruwweg van oktober tot half mei. Tijdens deze periode is de soort zeer kwetsbaar voor verstoring.

In de jaren '30 - '50 van de vorige eeuw was de ingekorven vleermuis, samen met de kleine hoefijzerneus, de algemeenste

soort in de Vlaamse, Waalse en Nederlandse mergelgroeves in de omgeving van Maastricht. In deze periode waren er ook zomerwaarnemingen op diverse locaties in de Antwerpse en Limburgse Kempen. Vanaf de jaren '60 nam de populatie echter sterk af, vermoedelijk door een combinatie van verstoring, pesticidengebruik en habitatverlies. Ook in andere Europese regio's was een sterke achteruitgang waar te nemen, waardoor de soort op de Europese Habitatrichtlijn belandde en onder-tussen (op papier) streng beschermd werd.

Meer dieren geteld in de winter

Op enkele dieren na, overwintert de ingekorven vlemuis in Vlaanderen alleen in de forten rond Antwerpen en in de Limburgse mergelgroeves. De afgelopen twee decennia wordt de soort daar steeds meer aangetroffen. Sinds 1990 nam het aantal waargenomen dieren met een factor tien toe! In de Antwerpse forten werden in 2011 ongeveer 400 ingekorven vlemuizen geteld, terwijl er in de Vlaamse mergelgroeves 250 dieren werden geteld. Boers (2012) benadrukt in zijn overzichtsartikel dat het hier gaat om het aantal getelde dieren en dat deze toename mogelijk kan verklaard worden door een aanzuigende werking van genomen beschermingsmaatregelen.

Verdwijnen van zomerkolonies

In tegenstelling tot de wintersituatie was er tot voor kort weinig aandacht voor de situatie in de zomer. In de Vlaamse zoogdierenatlas uit 2003 worden 10 kolonies vermeld. Later bleek dat 2 kolonies baardvlemuizen foutief als ingekorven waren gedetermineerd (de kolonies van Hingene en Ieper).

Sinds 2010 worden de zomerkolonies gevolgd door middel van een zoldertelling die gelijktijdig plaatsvindt met Waals, Nederlands en Duits vlemuisonderzoek (zie kader).

Tijdens zolderbezoeken tussen 2010 en 2011 bleek dat op slechts 4 van de 8 bekende kolonieplaatsen de soort nog aanwezig was. Op de oude kolonieplaatsen in het westelijke deel van Vlaanderen (de kerkzolders van Loppem, Leeuwergem en Sint-Maria Lierde) werd de soort niet meer aangetroffen. De laatste waarnemingen en bezoeken op deze zolders dateren van rond de eeuwwisseling. Hoewel het mogelijk is dat kolonies verhuizen, leverde intensief onderzoek in 15 veestallen in de Vlaamse Ardennen (nabij Leeuwergem en Sint-Maria Lierde) geen waarnemingen op van jagende ingekorven vlemuizen.

In regio's waar nog wel ingekorven vlem-

muizen worden aangetroffen, zoals in de Voerstreek, worden slechts mechanische vliegenverdelgers gebruikt (plakstrips). Tijdens het onderzoek in de Vlaamse Ardennen bij de twee verdwenen kolonies, bleek dat er opvallend vaak pesticiden op basis van azamethipos werden gebruikt om vliegen te verdelgen. Uit onder meer een Deense studie blijkt dat een groot deel van de populatie mestvliegen resistent kan worden tegen deze stof, waardoor de aanwezige vliegen in de stal vol pesticiden zouden kunnen zitten. Vlemmuizen zijn als langlevende zoogdieren zeer gevoelig voor pesticiden. Hoewel meer onderzoek nodig is, is het mogelijk dat veestallen in dit westelijk Vlaanderen door intensief pesticidengebruik als een 'ecologische val' fungeren.

Een voorbeeld van kwetsbaarheid

De kolonie van Moelingen (Voeren) was in 1999 één van de grootste kolonies in Vlaanderen. Toen werden hier voor het laatst 106 uitvliegende ingekorven vlemuizen geteld. In 2010 bleken er tot onze verwondering geen vlemuizen aanwezig te zijn tijdens de simultaantelling. De koster vertelde dat de kerk sinds 2007 verlicht wordt. De ingekorven vlemuis is net zoals andere vlemuissoorten erg lichtschuw. Door de uitgebreide verlichting was de kerk mogelijk niet langer geschikt als verblijfplaats. Daarop werd besloten om in de koeienstal tegenover de kerk te vangen. Al vroeg op de avond werden verschillende vrouwtjes ingekorven vlemuizen gevangen, en een gezenderd dier kon teruggevolgd worden tot een nieuwe kolonie op een hooizolder in Berneau, een dorpje net over de taalgrens bij Moelingen. In deze kolonie werden 279 dieren geteld. Bij navraag bij de Waalse vlemuiswerkgroep Plecotus bleek dat er in dit dorp een kolonie bekend was op de kasteelhoeve van Berneau tot 2000, waarna deze verdween.

De eigenaar van de nieuw gevonden kolonie gaf vanaf het begin te kennen dat hij niet gelukkig was met de aanwezigheid van zo'n grote groep vlemuizen. Hulp om de situatie te verbeteren werd meermaals afgewimpeld. In juli 2011 werd de kolonie door de eigenaar op het slechts mogelijke moment verjaagd: met nog niet vliegvlugge jongen. De eigenaar plaatste een felle lamp op de zolder, de openingen in sommige balken werden gevuld met krantenpapier en een radio werd luid aangezet. Hoewel de eigenaar volhield dat er geen dieren gedood werden, bleek de foerageeractiviteit in stallen in de omgeving - waar een maand voordien nog volop gefoerageerd werd - opvallend gedaald te

De kolonie op de kerk van Moelingen is tussen 1999 en 2010 verdwenen, vermoedelijk door de sterke verlichting.

Ingekorven vlemuis

simultaan geteld in Vlaanderen,

Wallonië en Nederland

Vlemmuizen trekken zich niets aan van landsgrenzen: Nederlandse dieren die wonen in Echt in Limburg, jagen in Duitse bossen, en dieren uit Wallonië jagen weer in Nederlands Limburg. En het is aannemelijk dat dieren uit alle drie de landen samen zwermen en overwinteren in de mergelgroeven in Nederland en België. Er moet dus over de grens heen worden gekeken om goed de vinger aan de pols te houden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat deze zomer voor het derde jaar de kraamkolonies in België en Nederland op hetzelfde moment worden geteld. En vanaf dit jaar doet ook de NABU van het aangrenzende Nordrhein-Westfalen mee.

Door deze systematische simultaantelling kunnen we nu niet alleen spreken over nationale veranderingen in aantallen, maar ook internationale.

Op dit moment wordt door de vlemuiswerkgroep van Natuurpunt, de Waalse werkgroep Plecotus en de Zoogdiervereniging gewerkt om niet alleen de zometellingen van de ingekorven vlemuis, maar ook de wintertellingen van alle soorten samen te brengen, voor een nog beter Euregionaal beeld van de toestand van de ingekorven vlemuis.

Veestallen vormen een belangrijk jachtgebied voor de ingekorven vlemuis.

Tabel 1 Overzicht van de getelde aantallen Ingekorven vleermuizen tijdens de simultaantelling in de gekende kolonies

Jaar	Lovenjoel	Houwaert	Postel	Sint-Pieters Voeren	Berneau
2010	96	13	150	153	275
2011	122	15	235	106	0
2012	164	23	± 250	123	0

zijn. Een kleiner aantal van 52 dieren werd teruggevonden op een hooizolder in Eijsden (Nederland). Op deze zolder kon aan de hand van uitwerpselen worden vastgesteld dat deze kolonie hier in ieder geval voorgaand jaar ook aanwezig was.

Omgekeerde wereld! Ook in andere regio's wordt een groot verschil waargenomen tussen de zomer- en de winterpopulatie. In Frankrijk, Wallonië en Zuid-Duitsland worden slechts zeer kleine aantallen geteld tijdens de wintertellingen, terwijl er wel grote kraamkolonies aanwezig zijn. Omgekeerd worden in Vlaanderen en Nederland juist meer die-

Daarnaast is het ook mogelijk dat de Vlaamse regio door verschillende (deel)populaties gebruikt wordt in winter en zomer. Uit oude ringgegevens blijkt dat de ingekorven vleermuis grote afstanden kan overbruggen. Zo werd een ingekorven vleermuis die was geringd in een groeve bij Maastricht, de volgende winter teruggevonden in een Antwerps fort, in vogelvlucht meer dan 90 km verder. Tussen zomer- en winterverblijfplaatsen zijn sporadisch zelfs afstanden van meer dan 100 km vastgesteld. De grote aantallen overwinterende exemplaren in de mergelgroeves van Vlaams- en Nederlands-Limburg kunnen dus deels afkomstig zijn van de kraamkolonies uit Nederlands Limburg en

tie dient de zomersituatie van kolonieplaatsen en jachtgebieden echter niet uit het oog verloren te worden. Gelet op de kwetsbaarheid van kolonies (zie Berneau) verdient het sterk de aanbeveling om te zoeken naar nog onbekende kolonies om deze beter te kunnen beschermen. Ook het aanbieden van een kleine subsidie kan een grote stimulans zijn voor kolonie-eigenaren om 'hun kolonie' te beschermen.

Dankwoord Dankzij een onderzoeksopdracht van de Nederlandse Provincie Limburg konden er gegevens verzameld worden over de Ingekorven vleermuis in de Nederlands-Belgische grensstreek. Daarnaast willen we alle vrijwilligers van de vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt bedanken voor hun inzet bij tellingen in de winter en de zomer, in het bijzonder Pieter Blondé, Kris Boers, Frank Claessens, David Galens, Alex Lefevre, Els Lommelen, Pierrette Nyssen, Luc Mesmans, Bob Vandendriessche en Floris Verhaeghe. Verder willen we alle eigenaars, beheerders en kerkfabrieken bedanken voor hun medewerking.

Kraamkolonies van ingekorven vleermuis zijn te vinden op warme zolders in kerken, kloosters en schuren, waar ze vrij hangen aan het plafond. Foto René Janssen

ren in de winter dan in de zomer geteld. Er zijn diverse verklaringen mogelijk voor deze constatering. In veel winterverblijfplaatsen worden beschermingsmaatregelen genomen zoals het verkleinen van invliegopeningen. Hierdoor wordt een zeer warm en stabiel microklimaat gecreëerd, wat positief is voor de ingekorven vleermuis, maar negatief uitpakt voor meer koudeminnende soorten als de meer-vleermuis. Mogelijk hebben deze inrichtingsmaatregelen een aanzuigend effect op dieren die anders overwinterden in tot dusver onbekende verblijfplaatsen.

het Pays d'Herve (Wallonië). De trend van de winterpopulatie in Vlaanderen zegt daarom niet direct iets over de trend van de zomerpopulatie.

Conclusie Bij de ingekorven vleermuis is er een grote tegenstelling in trends tussen de zomer- en de wintersituatie. Meer getelde vleermuizen in de winter betekent dus niet noodzakelijk dat het beter gaat met de soort. In Vlaanderen ligt momenteel de focus vooral bij onderzoek en bescherming tijdens de winter. Voor een duurzame instandhouding van de popula-

Verder lezen?

- Boers K. 2012. Overwinterende vleermuizen in Vlaanderen en Brussel. Chirocontact 18 (Extra editie Life project BatAction): 4-12.
- Dekeukeleire D., Janssen R., Lefevre A., Blondé P., Lommelen E. & Claessens F. 2012. Zomersituatie van de Ingekorven vleermuis in Vlaanderen. Chirocontact 18 (Extra editie Life project BatAction): 27-46.
- Lambrechts J., Jacobs M., Lefevre A., Herremans M., Struyve T., Jacobs I. & Claessens F. 2011. Voedselkeuze van de Ingekorven vleermuis en de invloed van het gebruik van ontwormingsmiddelen op de ontwikkeling van coprofiele fauna. Rapport Natuurpunt Studie 2011/18, Natuurpunt Studie, Mechelen.
- Lefevre A. & Verkem S. 2003. Ingekorven Vleermuis. In: Verkem, S., De Maeseneer, J., Vandendriessche, B., Verbeylen, G. & Yskout, S. 2003. Zoogdieren in Vlaanderen. Ecologie en verspreiding van 1987 tot 2002. Natuurpunt Studie & JNM-Zoogdierenwerkgroep, Mechelen & Gent, België.